

מבט על, גיליון 984, 22 באוקטובר 2017

החזרת השליטה של בגדאד על כרכוכ: משמעויות אסטרטגיות

אלדד שביט וגליה לינדנשטראוס

במבצע צבאי החזירה לעצמה ממשלת עיראק את השליטה על כרכוכ מידי הכורדים. המהלך המהיר התאפשר לאחר שאיראן, בהובלתו של מפקד כוח קודס, קאסם סלימאני, השיגה הסכם בין מנהיגי ה-PUK - יריביו הפוליטיים של נשיא הממשל הכורדי האזורי, מסעוד ברזאני, מה-KDP - לבין הממשלה העיראקית, בדבר נסיגת כוחות הפשמרגה מעמדותיהם בכרכוכ. אבדן כרכוכ מהווה מכה אנושה לכלכלת החבל ופוגעת קשות ביכולתם של הכורדים לממש את שאיפותיהם לעצמאות. להתפתחויות אלה משמעויות אסטרטגיות רבות, שחלקן אף חורג מהזירה הפנים עיראקית ולהן השלכות גם על ישראל. בראש ובראשונה, המהלך מבליט את יכולתה של איראן לקדם את האינטרסים שלה ולחזק את מעורבותה ואת השפעתה בכלל ואת השפעתם של משמרות המהפכה וקאסם סלימאני בפרט על הממשלה בעיראק. מנגד בולט הקושי של הממשל האמריקאי לתרגם הלכה למעשה את הצהרותיו אשר לצורך לפעול נגד התבססותה של איראן ברחבי המזרח התיכון.

במבצע צבאי מהיר החזירה לעצמה ממשלת עיראק ב-16-17 באוקטובר את השליטה על כרכוכ, מידי הכורדים, שהשתלטו על האזור ב-2014. מחוז כרכוכ העשיר בנפט מהווה סלע מחלוקת ונושא למשא ומתן בין ממשלת עיראק לבין הממשל הכורדי האזורי מזה שנים. עם זאת, עד כה נמנע הממשל המרכזי בבגדאד מעימות צבאי בנוגע למחוז, שכן בשנים האחרונות רוכזו המאמצים המשותפים לקידום המערכה נגד המדינה האסלאמית. ברקע ההשתלטות - משאל העם שהתקיים ב-25 בספטמבר בחבל הכורדי, שתוצאותיו אישרו את הרצון הכורדי בעצמאות ברוב עצום של כ-93 אחוזים מהמצביעים. הכוונות הכורדיות נתקלו בהתנגדות גורפת מצד הממשלה בבגדאד, מצד שכנותיה של החבל הכורדי, איראן וטורקיה, וכן הקהילה הבינלאומית, במיוחד ארצות הברית.

השלמתו של המבצע הצבאי, עם מספר נפגעים נמוך יחסית, התאפשרה לאחר שלוחמי פשמרגה (הכוח הצבאי הכורדי), שהיו ערוכים במקום, נסוגו מעמדותיהם ללא כל עימות. זאת, לאחר שמנהיגי מפלגת האיחוד הפטריוטי של כורדיסטן, ה-PUK, יריביו הפוליטיים של נשיא הממשל הכורדי האזורי, מסעוד ברזאני (מהמפלגה הדמוקרטית הכורדית, ה-KDP), נהלו, בשושינות איראן ולאחר שמפקד כוח קודס, קאסם סלימאני ביקר בחבל, משא ומתן שבמהלכו הגיעו להסכמות עם ממשלת עיראק. במקביל לכוחות הצבא נכנסו לאזור כרכוכ גם כוחות של מיליציות "הגיוס העממי" (PMU) - מסגרת-על של המיליציות השיעיות בעיראק, שבחסות איראן, המשתפת פעולה עם צבא עיראק במלחמתו נגד המדינה האסלאמית.

הנסיגה הכורדית ממחוז כרכוכ מהווה מכה אנושה לכלכלת החבל, עקב אובדן מאגרי הנפט הנרחבים המצויים באזור. לפי נתוני רשויות הנפט הבינלאומיות, עד כה הפיקו שדות הנפט באזור כ-590 אלף חביות נפט מכלל כ-790 אלף חביות ליום שהפיקו הכורדים, בהכנסה של כ-8 מיליארד דולר לשנה. בעקבות זאת גם נפגעה קשות היכולת של הכורדים לממש הלכה למעשה את שאיפותיהם לעצמאות. המהלך פוגע במעמדו של הנשיא ברזאני, מעצים את הביקורות הפנימיות עליו ועל שיקול דעתו ועלול ליצור משבר מנהיגותי בחבל. יתר על כן, התחדדו והתבלטו ביתר שאת חילוקי הדעות המסורתיים הקיימים בין גורמי הכוח הכורדים לבין עצמם. לאור הפיצול הקיים בקרב כוחות הפשמרגה, מפקדי פשמרגה השייכים ל-KDP אף האשימו את אלו מה-PUK בבגידה. לא ברור מה הובטח למנהיגי ה-PUK, מעבר להמשך התמיכה האיראנית המסורתית בהם, אך בולטת נכונותם לפעול כדי לטרפד את מאמציו של הנשיא ברזאני לפעול לעצמאות.

לפי שעה השתררה רגיעה במרבית מחוז כרכוכ, אך המתוחות והאפשרות להתדרדרות לאלימות נותרה גבוהה. למרות הצהרות ראש ממשלת עיראק כי כוחות "הגיוס העממי" יצאו מהאזור וכי פניו עתה להמשך את השיח עם ההנהגה הכורדית, עדין לא ברורות הכוונות של שני הצדדים. גורמי פשמרגה אף הבטיחו "נקמה". עדות לחוסר הביטחון בקרב הכורדים ביחס לכוונות הממשלה היא בריחתם של אלפים מהם מכרכוכ בעקבות האירועים.

בכל מקרה, הצלחת המבצע בכרכוכ מהווה את שיאם של המאמצים שהוביל ראש ממשלת עיראק, חידר אל-עבאדי, להבליט את התנגדותה של עיראק למהלך העצמאות של ברזאני. היסוס לצאת למהלך צבאי היה פוגע בו מבחינה פוליטית וסביר כי כעת ימוצב כמנהיג נחוש, אמין ואמיץ, המקדם את האינטרסים של המדינה. זאת, לקראת הבחירות לפרלמנט, המתוכננות כנראה להיערך במחצית 2018 – אין עדין מועד סופי) והעימות הצפוי בינו לבין קודמו בתפקיד, נורי אל-מאלכי. סביר כי אל-עבאדי, שמקפיד לשמור על מערכת יחסים טובה גם עם הממשל האמריקאי וגם עם איראן, יבקש דווקא עתה להבליט את שיתוף הפעולה שלו עם טהראן, על רקע הקרבה בין יריבו לאיראן.

למרות שאיראן הכחישה כי הייתה מעורבת במבצע העיראקי לשחרור כרכוכ, היא אינה מסתירה את שביעות רצונה מתוצאותיו והדוברים האיראנים מדגישים את תמיכתם בו. לדבריהם, על הנשיא הכורדי להודות בשגיאותיו ולסגת משאיפותיו להוביל את הכורדים לעצמאות. איראן, שבין היתר חששה מהשלכותיהן של השאיפות לעצמאות החבל על התנהלות המיעוט הכורדי באיראן, הובילה עם טורקיה את מאמצי ההתנגדות האזוריים למהלכו של הנשיא הכורדי. החזרת השליטה העיראקית על כרכוכ והאפשרות המעשית כי כך טורפד המהלך לעצמאות החבל מחזקות עוד את מעורבותה ואת השפעתה של איראן בכלל ושל משמרות המהפכה וקאסם סלימאני בפרט על הממשלה בעיראק, וממחישות את יכולת התמרון שלהם בזירה הפנים-עיראקית. סביר כי השפעתם של איראן ומשמרות המהפכה אף תגבר לקראת הבחירות בעיראק, לאור ההבנה כי לקרבה לאיראן תהיה השפעה על הצלחת המועמדים. זאת, מעבר להמשך התמיכה האיראנית במיליציות השיעיות הפועלות בעיראק.

גם מאנקרה יצאו הצהרות תקיפות נגד ברזאני ומה שהוצג כמהלך הלא-אחראי שלו וכ"בגידה". בשנים האחרונות פרחו יחסי המסחר של טורקיה עם החבל הכורדי, בכלל זאת שימוש בשטח טורקיה כנתיב לייצוא הנפט מהחבל באופן שעוקף את בגדאד. רמת התיאום

שאליה הגיעו בגדאד, טהראן ואנקרה במענה התקיף שלהן למשאל העם האיצה את ההתקפלות הכורדית בכרכוכ. בכרכוכ עצמה גם אוכלוסייה טורקמנית משמעותית, שאנקרה מחשיבה את עצמה כמגנה שלה. אנקרה ראתה בשלילה את הצטמקות משקלה היחסי של אוכלוסייה זו במחוז לנוכח תהליכי ערביזציה וכורדיפיקציה שנרשמו בו לאורך השנים. בה בעת, היחלשות כלכלית של הממשל האזורי הכורדי יכולה לפעול נגד האינטרסים הכלכליים של טורקיה. בנוסף, כבר מזה כמה שנים אנקרה אינה מרוצה מהתגברות ההשפעה האיראנית בעיראק ובפרט מהתחזקותן של המיליציות השיעיות. מתחים קיימים בהקשר זה עלולים להתגבר בעתיד.

התנהלות הממשל האמריקאי סביב המהלך בכרכוכ, ועוד קודם לכן בסוגיית משאל העם לעצמאות בחבל, שהוא התנגד לו, מבליטים שוב כי היעד המרכזי של ארצות הברית היה ונותר שמירה על אחדות עיראק והבסת המדינה האסלאמית, ולפי שעה אין כל עדות כי הממשל משנה אסטרטגיה ויעדים בהקשרים אלה. דוברים אמריקאים אף חזרו והדגישו בימים האחרונים כי "המדינה האסלאמית נותרה האויב האמיתי של עיראק וארצות הברית מעודדת את הצדדים להתמקד במערכה נגד הארגון". נראה כי הצהרתו של הנשיא דונלד טראמפ כי ארצות הברית אינה לוקחת צד במאבק העיראקי-כורדי וכן הריק שמדיניות זו מותירה (שהתבלטה גם בכישלוננו של הממשל לתווך בין שני בעלי בריתו, הכורדים וממשלת עיראק) מחזקת בקרב גורמי הכוח השונים באזור את ההבנה כי לממשל אין רצון, למרות הצהרותיו כי הוא מתכוון לעשות זאת להרחיב את מעורבותו כדי להתמודד עם התעוזה והנחרצות של איראן להעמיק את השפעתה בעיראק ואת הסיוע הצבאי והכלכלי שהיא מעניקה למיליציות השיעיות. יתר על כן, הרושם המתקבל הנו כי מהלכיה של איראן תואמים הלכה למעשה את האינטרסים האמריקאים - שמירה על הגבולות הקיימים של עיראק והמשך המערכה נגד המדינה האסלאמית.

להתפתחויות סביב כרכוכ משמעותיות אפשריות, החורגות מהזירה הפנים עיראקית וגם השלכות על ישראל בשל השפעה אפשרית על האזורים הקרובים יותר לישראל. ההצלחה לפגוע משמעותית במרכזי המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה צפויה להציף עימותים ישנים/חדשים, ביניהם המאבק הכורדי-עיראקי, ולדרבן את כלל גורמי הכוח באזור ומחוצה לו לפעול במהירות כדי להגן על האינטרסים שלהם ולקדםם. בעוד שארצות הברית חוזרת עדיין ומדגישה כי המאמצים צריכים להמשיך ולהתמקד במדינה האסלאמית, בפועל, גורמי אלה ובראשם איראן אינם ממתנים ופועלים במהירות ובנחישות כדי להכשיר את הקרקע לעידן שלאחר המדינה האסלאמית, במטרה למצות את היחלשות הארגון לביסוס אחיזתם. האסטרטגיה התוקפנית שהציג הנשיא טראמפ בנאומו מה-13 באוקטובר מול ההתנהלות האזורית של איראן תעמוד למבחן כבר בקרוב גם בסוריה, עם השלמת כיבוש אל-רקקה מידי המדינה האסלאמית וחתימתם של כלל הגורמים המעורבים לנצל התפתחויות זו לקידום יעדיהם.